

30 Avqust Beynəlxalq İtkinlər Günüdür

Azərbaycan dövləti itkinlərimizin sorağındadır

Ermanistan isə 3 min 990 nəfər soydaşımızın taleyini açıqlamır

Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası İşçi qrupu rəhbərinin müavini Eldar Səmədovun “Xalq qəzeti”nə müsahibəsini təqdim edirik.

– 30 Avqust Beynəlxalq İtkinlər Günüdür. Bu günün yaranması ilə bağlı oxucularımıza məlumat verə bilərsinizmi? I Qarabağ və Vətən müharibələrində vətəndaşlarımızın itkin düşdüyünü nəzərə alsaq, oxucularımız üçün bu məsələ çox aktualdır.

– Qeyd etdiyiniz kimi, 30 avqust dünyada Beynəlxalq İtkinlər Günü kimi yad edilir. İtkinlər gününün təsis edilməsi ilə bağlı ilk təşəbbüs 30 avqust 2007-ci ildə Filippində itkin düşmüş şəxslərin ailə üzvləri tərəfindən irəli sürülmüşdür. Bir il sonra, 2008-ci ilin avqust ayında bu təşəbbüs dünya ictimaiyyəti tərəfindən ciddi dəstək almış və səbəbindən asılı olmayaraq, itkin düşmüş bütün şəxslərin anım gününün qeyd edilməsinin zəruriliyinə dair ümumi fikir formalaşdırılmışdır.

edilərək qeydiyyatla alınmış, həm də itkin düşmüş yaxınları barədə DNT analizinin aparılması üçün bioloji nümunə verməmiş vətəndaşlarımızın müəyyən olunaraq onların nümunələrinin götürülməsi məqsədilə İşçi qrupu tərəfindən müvafiq addımlar atılır, ictimaiyyətə məlumatlar ünvanlanır və araşdırmalar aparılır. İctimaiyyətə məlumdur ki, Vətən müharibəsindən əvvəl Dövlət Komissiyasında Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində 3 min 890 nəfər itkin düşmüş şəxs kimi qeydiyyatla alınmışdır. Hazırda isə 1 avqust 2025-ci il tarixə olan məlumata əsasən, Dövlət Komissiyasında Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində 3 min 990 nəfər itkin düşmüş şəxs kimi qeydiyyatdan keçir. Onlardan 3

əsas səbəblərindən biri ərazilərin minalar və partlamamış sursatlarla həddən artıq çirkəndirilməsidir, digəri isə ərazilərdə əlavə torpaq qatının yaranması və relyef dəyişikliklərinin baş verməsidir. Əlbəttə ki, verilmiş şahid ifadələrinə əsasən, mütəxəssislər tərəfindən axtarış və qazıntı işləri müntəzəm davam etdirilir. Lakin böyük təəssüf hissi ilə deməliyəm ki, verilmiş məlumatlar üzrə aparılmış qazıntılar bir çox hallarda nəticə vermir.

Ona görə ki, işğal dövründə ermənilər tərəfindən ərazidə vandalizm aktları həyata keçirilmiş, xüsusilə qəbiristanlıqlar və məzar yerləri məqsədyönlü şəkildə dağıdılmışdır. Bunun əsas səbəbi Azərbaycan xalqına qarşı törətdikləri cinayət aktlarının gizlədilməsindən ibarətdir. Bundan başqa, işğal altında olan torpaqlarda 30 ildən çox ekosid həyata keçirilmiş və Azərbaycanın ekologiyanı çox ciddi ziyan vurulmuşdur. Bu səbəbdən şahidlər vaxtilə onlara məlum olan məzar yerlərini daşıq göstərək dəfənlər çəkirlər. Şübhəsiz ki, Birinci Qarabağ müharibəsinin gedişində azərbaycanlılara qarşı soyqırımı, terror və etnik təmizləmə həyata keçirilmiş, əsir-girovlara münasibətdə beynəlxalq humanitar hüququn norma və prinsipləri kobud şəkildə pozulmuşdur.

– Oxucularımıza aydın olması üçün “kütləvi məzarlıq” anlayışına aydınlıq gətirə bilərsinizmi? “Kütləvi məzarlıq” dedikdə, nə başa düşməliyik?

– Kütləvi məzarlıq ikidən çox insanın heç bir dini və insani qaydalara riayət edilmədən xaos halda bir çuxurdan basdırılması deyildir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə aşkarlanmış 28 kütləvi məzarlığın hər birində 2-dən çox şəxsə aid insan qalıqları aşkarlanmışdır.

Misal üçün yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Şuşa rayonu, Daşaltı qəsəbəsində aşkarlanmış 2 kütləvi məzarlıqdan 28 nəfər, Xocavənd rayonunun Edilli kəndi ərazisində aşkarlanmış 3 kütləvi məzarlıqdan

Bu proses nəticəsində 01.08.2025-ci il tarixə olan məlumata əsasən, 3855 itkinin ailə üzvlərindən 11 387 bioloji nümunələr toplanıb sistemləşdirilmişdir.

Vurğulanmalıdır ki, Vətən müharibəsindən əvvəl bioloji nümunə verməyə tələddü etmiş insanlar, xaricdə olduğu üçün mürciat edə bilməyən şəxslər hazırkı prosesdə, eyni zamanda artıq itkin düşmüş şəxslərin bir qisminin taleyi müəyyən olunan sonra ümidlənərək mürciat etməyə başlamışlar. Sözsüz ki, onlardan bioloji nümunələrin götürülməsi aşkarlanmış meyit qalıqlarının eyniləşdirilməsi üçün vacib xarakter daşıyır.

Ancaq qeyd etmək istəyirəm ki, bu sahədə çətinliklərimiz də var. Prosesə 2014-cü ildən başlanılmasına baxmayaraq, hələ də itkin ailələrinin bir qismi yumşaq ifadə etsək, bioloji nümunə verməkdən yayınır. Məsələ ilə bağlı dəfələrlə inzibati qaydada və mətbuat vasitəsilə vətəndaşlara mürciat edilmişdir. Mən fürsətdən istifadə edərək DNT nümunəsi verməmiş vətən-

molekulyar-genetik analizlərin aparılması tələblərinə cavab vermir.

Ümumiyyətlə, antemortem məlumatların toplanması zamanı verilmiş bütün informasiyalar qeydiyyata alınır. Bu prosesdə itkinin ailə üzvlərinin, son dəfə onu görmüş və yanında olmuş şəxslərin verdiyi məlumatlar toplanır və sistemləşdirilir. Sonuncu dəfə itkinin əyindəki geyim, ayaqqabı, yaxud cibindəki dара, qələm, qol saati və s. kimi məlumatları nəzərdə tuturuq. Əgər məzardan deyilən parametrlərə uyğun artefaktlar tapılırsa, itkin düşən şəxsin şəhidolma arealı da mütəxəssislərə məlumdursa, bu metodologiyalardan da istifadə olunur.

– İtkin düşmüş şəxslərə aid məzar yerlərinin axtarışı, qazıntı, ekshumasiya, eyniləşdirmə və itkin-şəhidlərin dəfn proseslərində hansı dövlət qurumları iştirak edir?

– Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası və onun icraçı orqanı olan İşçi qrupu

daşlarımıza bir daha mürciat etməyi zəruri hesab edirik: “Hörmətli itkin ailələri, itkin düşmüş şəxslərin taleyinin müəyyən olunmasında çox vacib amil olduğu üçün Sizdən bir daha Dövlət Komissiyasına yaxınlaşaraq DNT nümunələri verməyinizi xahiş edirik”.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, toplanmış bioloji nümunələrinin DNT profiləri Dövlət Komissiyasının sədri, cənab Əli Nəgıyevın mürciatına əsasən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin tapşırığı ilə Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin Hərbi-tibb baş

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə 1993-cü ildə yaradılmışdır. Hazırda Dövlət Komissiyasında 21 qurum təmsil olunur.

Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində itkin düşmüş şəxslərə aid məzar yerlərinin axtarışı, qazıntı, ekshumasiya, aşkarlanmış meyit qalıqlarının müvafiq qaydada qablaşdırılaraq daşınması, eyniləşdirilməsi və şəxsiyyəti müəyyən edilməsi itkin-şəhidlərin dəfn mərasimlərinin təşkili Dövlət Komissiyasının İşçi qrupu tərəfindən tənzimlənir və əlaqələndirilir.

Bu prosesdə Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin Hərbi-tibb baş idarəsinin Genetik araşdırmalar mərkəzi və digər aidiyyəti idarələri, Baş Prokurorluq, Səhiyyə Nazirliyi Məhkəmə-tibbi Ekspertiza və Patoloji Anatomiya Birliyi, Müdafiə Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Səfərbərlik və Hərbi Xidmətə Çağırış üzrə Dövlət Xidməti, Dövlət Sərhəd Xidməti, ANAMA, AMEA-nın Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu və yerli icra hakimiyyətləri yaxından iştirak edirlər. Onu da qeyd edim ki, 2021-ci ildə meyit qalıqlarının axtarışı, ekshumasiyası və eyniləşdirilməsi ilə bağlı aidiyyəti dövlət qurumlarının mütəxəssislərindən ibarət heyət yaradılmışdır. Bu heyət fəaliyyətini davam etdirir.

– İtkin düşmüş şəxslərin ailələri ilə Dövlət Komissiyası arasında münasibətlər necə tənzimlənir, onlarla necə işləyirsiniz? Bu barədə məlumat verməyinizi xahiş edirik.

– Dövlət Komissiyasının sədri, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin rəisi, general-polkovnik Əli Nəgıyevın rəhbərliyi ilə əsir-girov və itkinlərin işi ilə bağlı bütün istiqamətlərdə olduğu kimi, itkin ailələri ilə iş sahəsinə diqqət artırılmışdır. Cənab Komissiya sədrinin tapşırığına uyğun olaraq İşçi qrupu itkin ailələri ilə gündəlik olaraq təmasda olur, problemin həssaslığı nəzərə alınaraq, vətəndaşların qaldırdığı məsələlərə fərdi yanaşma nümayiş etdirilir.

Vətəndaşların Dövlət Komissiyasına mürciatlarının asanlaşdırılması üçün müasir texnologiyə yeniliklərdən istifadə edilir. Vətəndaşlar Komissiyanın info@human.gov.az elektron poçt ünvanı, 010-232-33-77 mobil telefon nömrəsi və 81-61 qaynar xəttindən istifadə etməklə İşçi qrupu ilə asanlıqla əlaqə saxlaya və suallarına cavab ala bilərlər. O cümlədən DNT nümunələrinin verilməsi üçün bu əlaqə vasitələrindən asanlıqla istifadə olunur.

Ailələrlə iş prosesində problemin həssaslığı xüsusi olaraq nəzərə alınmalıdır. Yaxınlarını itirmiş şəxslər mənavi-psixoloji sarsıntı keçirmiş insanlardır. Burada hər bir ailəyə fərdi yanaşma vacibdir. Bir çox hallarda dəfə vətəndaşın mürciatını gözləmirik. Yəni iş prosesində zərurət yaranarsa, İşçi qrupunun əməkdaşları vətəndaşlarla əlaqə yaradır və onlarla işləyirlər. Sözsüz ki, Dövlət Komissiyasının fəaliyyətinin mərkəzində itkin ailələri durur.

**Müsahibəni hazırladı:
Pünhan ƏFƏNDİYEV
XQ**

Problemin həssas və humanitar xarakterli olması nəzərə alınaraq, həmin dövrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında (BMT) bu təşəbbüslə bağlı bir sıra müzakirələr və fikir mübadiləsi aparılmışdır. Aparılmış müzakirələrin və təhlillərin yekunu olaraq, BMT Baş Assambleyası tərəfindən 21 dekabr 2010-cu ildə qəbul edilmiş Qətnamə ilə hər ilin 30 avqust tarixinin Beynəlxalq İtkinlər Günü kimi qeyd edilməsi qərara alınmışdır.

İnsanların itkindüşmə səbəbləri müxtəlifdir. Lakin ötən dövrlərin tarixi göstərmişdir ki, ən çox itkindüşmə halları silahlı münaqişələr zamanı baş verir. Qeyd etdiyiniz kimi, I Qarabağ və 44 günlük Vətən müharibələrində vətəndaşlarımızın itkin düşməsi bunun bariz nümunəsidir.

Təəssüf ki, xüsusilə son illərdə dünyada silahlı münaqişələrin sayının artması ilə əlaqədar insanların itkindüşmə hallarında çoxalma müşahidə olunur.

Məlumdur ki, 1988-ci ildən etibarən Ermənistanın Azərbaycana qarşı irəli sürdüyü əsassız ərazi iddiaları və həyata keçirdiyi işğal faktı ilə bağlı ölkəmiz silahlı münaqişəyə cəlb edilmiş və bunun da nəticəsində genişmiqyaslı humanitar fəlakətlə üzləşmişdir. Münaqişə davam etdiyi müddətdə mülki azərbaycanlı əhali kütləvi şəkildə qətlə yetirilmiş, əsir-girov götürüldükdən sonra qeyri-insani şəkildə saxlanılaraq dəhşətli işgəncələrə və məhrumiyyətlərə, humanizm prinsiplərindən kənar rəftara məruz qoyulmuşdur. Bütün bu hallar xeyli sayda soydaşımızın itkin düşməsinə və taleyinin bu günə kimi qeyri-müəyyən qalmasına səbəb olmuşdur.

– Vətən müharibəsində əldə olunmuş böyük zəfərdən sonra vətəndaşların Dövlət Komissiyasına mürciatlarının artdığı bildirilir. Bu mürciatlardan sonra itkin düşmüş şəxslərlə bağlı siyahıda hansı dəyişiklik olub? Hazırda Dövlət Komissiyasında Birinci Qarabağ müharibəsi zamanı neçə nəfər itkin düşmüş şəxs kimi qeydiyyatdadır?

– Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Vətən müharibəsində əldə edilmiş böyük zəfərdən sonra Dövlət Komissiyasına I Qarabağ müharibəsində itkin düşmüş şəxslərin ailələrindən mürciatların davam edir. Mürciatlar itkin düşmüş şəxs kimi qeydiyyatla alınmış şəxslərin ailə üzvləri ilə yanaşı, qeydiyyatdan konarda qalmış şəxslərin ailə üzvlərindən də daxil olur. Əlbəttə ki, Dövlət Komissiyası İşçi qrupunun əməkdaşları gündəlik iş prosesində mürciat edən vətəndaşları qəbul edir, onlarla davamlı şəkildə və müntəzəm işləyir.

Vətən torpaqlarının işğaldan azad edilməsi insanlarda itkin düşmüş yaxınlarının taleyinə aydınlıq gətirilməsi ilə bağlı böyük ümidlər yaradır. Paralel olaraq, həm Dövlət Komissiyasına, eyni zamanda hüquq-mühafizə orqanlarına, xüsusilə Baş Prokurorluğa da mürciatlar daxil olur.

Bununla yanaşı, həm itkin düşmüş şəxs kimi Dövlət Komissiyasının qeydiyyatından konarda qalmış şəxslərin müəyyən

min 984 nəfəri I Qarabağ müharibəsində, 6 nəfəri isə Vətən müharibəsində itkin düşmüşlər.

3 min 990 nəfərdən 3 min 211 nəfəri hərbi, 779 nəfəri mülki şəxslərdir. Mülki şəxslərdən 71 nəfəri yətkinlik yaşına çatmamış uşaq, 284 nəfəri qadın, 316 nəfəri qocadır.

Hazırda da Dövlət Komissiyası İşçi qrupu tərəfindən I Qarabağ müharibəsində vətəndaşlarımızın itkindüşmə faktı ilə bağlı bir neçə mürciat araşdırılır. Mürciatların davam etdiyini nəzərə alsaq, bunun son say olmayacağı istisna edilmir.

– İndiyə qədər azad olunmuş ərazilərdə neçə kütləvi məzarlıq aşkar edilib və həmin kütləvi məzarlıqlardan neçə nəfərə aid insan qalıqları tapılıb. Tapılmış insan qalıqları üzrə neçə itkin şəxsin eyniləşdirilməsi mümkün olub? Əlavə kütləvi məzarların aşkarlanması ehtimalı varmı?

– Xüsusilə olaraq vurğulamaq lazımdır ki, Vətən müharibəsində əldə edilmiş böyük zəfərdən dərhal sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən Dövlət Komissiyasının qarşısına Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində itkin düşmüş vətəndaşlarımızın taleyinə aydınlıq gətirilməsi istiqamətində təcili-təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi kimi mühüm vəzifə qoyulmuşdur.

Artıq ictimaiyyətə məlumat verildiyi kimi, ilk kütləvi məzarlıqlar 2021-ci ilin fevral ayının 17-də Şuşa rayonunun Daşaltı qəsəbəsində aşkarlanmışdır. Orada aşkarlanmış iki kütləvi məzarlıqdan 28 nəfərə aid meyit qalıqları ekshumasiya edilərək götürülmüşdür. Onu da qeyd edim ki, Daşaltı qəsəbəsində aşkarlanmış meyit qalıqları üzrə 14 itkin şəhidin eyniləşdirilməsi mümkün olmuşdur. Həmin şəxslər 26 yanvar 1992-ci il tarixdə Daşaltı qəsəbəsi uğrunda döyüşlərdə şəhid olmuş Azərbaycan hərbiçiləridir.

Sonrakı dövrdə isə işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə daha 28 kütləvi məzarlıq aşkar edilmiş, qazıntı işləri həyata keçirilmişdir. Bütövlükdə aşkar edilmiş 28 kütləvi məzarlıqdan Birinci Qarabağ müharibəsində itkin düşmüş 218 şəxsə aid olduğu ehtimal olunan meyit qalıqları aşkarlanaraq götürülmüşdür. Həmin meyit qalıqları üzrə 60 itkin-şəhidin şəxsiyyəti eyniləşdirilərək ailələrinə təhvil verilmişdir.

Ermənistan hərbiçiləri tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş müharibə və insanlıq əleyhinə cinayətlərin xarakterini təhlil edərək işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə kütləvi məzarlıqların aşkarlanması istiqamətində fəaliyyət davam etdirilir.

Dövlət Komissiyasına bu barədə çoxsaylı məlumat və materiallar daxil olmuşdur. Xüsusilə I Qarabağ müharibəsi dövründə döyüşlərdə iştirak etmiş, əsirlikdən azad olmuş şəxslər hazırda da məlumatları Dövlət Komissiyasına təqdim edirlər. Amma kütləvi məzarlıqların və digər məlum olan məzar yerlərinin müəyyən olunması ilə bağlı mütəxəssis heyəti xeyli saylı çətinliklərlə üzləşir. Bunun

27 nəfərə, Xocalı şəhərində aşkarlanmış kütləvi məzarlıqdan 18, Ağdərə rayonunun Sırxavənd kəndindəki kütləvi məzarlıqlardan 15 nəfərə aid meyit qalıqları ekshumasiya edilmişdir.

– Xocalı soyqırımı zamanı neçə nəfər itkin düşmüş şəxs kimi Dövlət Komissiyasında qeydiyyata alınıb?

– Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Vətən müharibəsində əldə edilmiş böyük zəfərdən sonra Birinci Qarabağ müharibəsində vətəndaşlarımızın itkindüşmə faktı ilə bağlı Dövlət Komissiyasına yeni mürciatların sayı artıb. Bu mürciatlar eyni zamanda Xocalı soyqırımı zamanı yaxınları itkin düşmüş şəxslər tərəfindən də edilir. Misal üçün deyə bilərəm ki, 2024-cü ildə edilmiş mürciatların araşdırılması nəticəsində daha 13 vətəndaşımızın Xocalı soyqırımı zamanı itkin düşməsi faktı müəyyən edilmiş və onun müvafiq qaydada itkin düşmüş şəxs kimi qeydiyyatla alınmışdır.

01.08.2025-ci il tarixə olan məlumata əsasən, Xocalı soyqırımı zamanı 210 nəfər itkin düşmüş şəxs kimi Dövlət Komissiyasının qeydiyyatındadır. Onlardan 168 nəfəri mülki, 42 nəfəri hərbiçilərdir. Mülki şəxslərdən 38 nəfər uşaq (23 oğlan, 15 qız), 57 nəfər qadın (15 nəfəri ahl yaşlı qadın), 30 nəfər qocadır. İtkin düşmüş 210 nəfərdən 95 nəfərinin işğal zamanı əsir-girov götürülməsi və saxlanmasına dair şahid ifadələri var.

– İtkin düşmüş şəxslərin ailələrindən bioloji nümunələrin götürülməsi işi artıq yekunlaşıb?

– Qeyd etməliyəm ki, Dövlət Komissiyası 2014-cü ildən etibarən itkin düşmüş şəxslərin ailə üzvlərindən bioloji nümunələrin toplanması işini həyata keçirir.

idarəsində yaradılmış Genetik araşdırmalar mərkəzinə arxivləşdirilir. İtkin ailələrindən DNT nümunələrinin götürülməsi və insan qalıqlarının eyniləşdirilməsi ilə bağlı molekulyar-genetik ekspertiza da DTX-nin Hərbi-tibb baş idarəsinin Genetik araşdırmalar mərkəzində həyata keçirilir.

– Ümumilikdə, neçə itkinin kimliyi DNT nümunələri vasitəsilə müəyyən edilib? İtkinlərin kimliyini müəyyən etməyin başqa yolları da varmı?

– Prosesin başladığı 2021-ci ildən ötən müddət ərzində meyit qalıqlarının məhkəmə molekulyar-genetik ekspertizasının nəticəsi olaraq, Birinci Qarabağ müharibəsində itkin düşmüş şəxslərdən 183 nəfərin şəxsiyyəti eyniləşdirilərək ictimaiyyətə açıqlanmış, ailələrinə təhvil verilərək qanunvericiliyin tələblərinə və milli-dini ənənələrə uyğun dəfn edilmişlər.

Sözsüz ki, eyniləşdirmə prosesində vacib aspekt molekulyar genetik laboratoriyanın verdiyi cavabdır. Əgər tapılmış qalıqlarda bioloji nümunə, başqa sözlə, DNT analizi üçün müvafiq material varsa, onun şəxsiyyətinin müəyyən olunması daha asan olur. Bununla yanaşı, itkin düşmüş şəxslərin eyniləşmə prosesində digər metodlardan da istifadə olunur. İtkinlərlə bağlı ilkin olaraq antemortem (ölümdən əvvəlki) məlumatlar toplanır. Məzarlar aşkarlandıqdan sonra isə postmortem (ölümdən sonrakı) məlumatlar toplanır ki, əvvəlki məlumatlarla tutuşdurulsun. Ümumilikdə isə şəxsiyyət eyniləşdirilməsi çox mürəkkəb prosesdir, bu, uzun müddət, maddi və insan resursları tələb edir. Ekshumasiya prosesində tapılan meyit qalıqları müəyyən tələblərə cavab verməlidir. Təəssüf ki, aşkar etdiyimiz meyit qalıqlarının hamısı